

Biznes-Эксперт

№ 5, 2014

ХУСУСИЙЛАШТИРИШ

МОЛИЯ

КИММАТЛИ ҚОҒОЗЛАР

ИЛМИЙ АМАЛИЁТ

УШБУ СОН МАВЗУСИ:

Саноатни инновацион
ривожлантириш –
аҳоли турмуш фаровонлигини
оширишнинг муҳим омили
23

ТЕМА НОМЕРА:

Теоретические аспекты
управления издержками у
хозяйствующих субъектов
65

ПРИВАТИЗАЦИЯ

ФИНАНСЫ

ЦЕННЫЕ БУМАГИ

НАУЧНАЯ ПРАКТИКА

12

Хорижий инвестиция –
мамлакат иқтисодиёти
барқарор ривожланишининг
асоси

32

Ўзбекистонда пул-кредит сиёсати
ва уни такомиллаштириш
йўналишлари

Қишлоқ меҳнат
бозорида ишчи кучи
рақобатбардошлигини
ошириш бўйича хорижий
ёндашувлар

42

Схема участников
налогового менеджмента

69

ВНИМАНИЕ!

Согласно постановлению Президиума Высшей
аттестационной комиссии при
Кабинете Министров Республики Узбекистан
№201/3 от 30 декабря 2013 года, журнал
«Biznes-Эксперт» внесен в реестр научных изданий
Высшей аттестационной комиссии для докторских
диссертаций.

Мундарижа

Бозор тамойиллари

Д. Курбанов. Солиқ имтиёзлари орқали қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари етиштирувчи корхоналарни рағбатлантириш йўллари 3

Таққос ва таҳлил

Р. Абдуллаева. Тадбиркорликни ривожлантириш – ижтимоий ҳимоянинг муҳим омили 8

Сармоя ва самара

Г. Мирзабдуллаева, А. Адашев. Хорижий инвестиция – мамлакат иқтисодиёти барқарор ривожланишининг асоси 12

Соҳа тараққиёти

Ш. Жалилов. Нефть ва газ саноати корхоналарининг молиявий аҳволи ёки давлат бюджети билан ўзаро алоқаларнинг таъсири хусусида? 14

Кун мавзуси

О. Қосимов, У. Қосимов. Ўзбекистон қадоқланган яхна чой бозори таҳлили, брендлар ва улар ўрғасидаги рақобат 18

Жараён

Н. Рустамов, С. Тўраев. Саноатни инновацион ривожлантириш – аҳоли турмуш фаровонлигини оширишнинг муҳим омили 23

Социум

Б. Болтаев. Иқтисодиётни инновацион ривожланиш шароитида ёшларни иш билан бандлигини таъминлаш тизимини такомиллаштириш 27

Молия

У. Ўроқов, Ш. Ҳамроев. Ўзбекистонда пул-кредит сиёсати ва уни такомиллаштириш йўналишлари 32

Назария ва амалиёт

Ш. Мусалимов. Жисмоний шахсларнинг мол-мулк солигини ҳисоблаш усулини такомиллаштириш масалалари 38

Бандлик

С. Курбанов. Қишлоқ меҳнат бозорида ишчи кучи рақобатбардошлигини ошириш бўйича хорижий ёндашувлар 42

Аграр сектор

Х. Қалимбетов. Кўп тармоқли фермер хўжаликларини ташкил этиш ва унинг ҳудудий хусусиятлари 47

Капитал

Г. Жумаева, Р. Рашидов. Модернизациялаш жараёнларида хорижий инвестицияларни жалб этишнинг зарурати 50

Маркетинг

И. Умаров, С. Саидқаримова. Ялпи озиқ-овқат маҳсулотлари истеъмоли ва унга таъсир этувчи омиллар 54

Хориж тажрибаси

Б. Шакирова. Узоқ муддатли молиявий ресурсларни шакллантиришда “узун пуллар”нинг аҳамияти (халқаро амалиёт) 59

Инновация

М. Атаниязова. Меҳнат бозорида иш билан бандлик инновацион турининг шаклланиши 62

Содержание

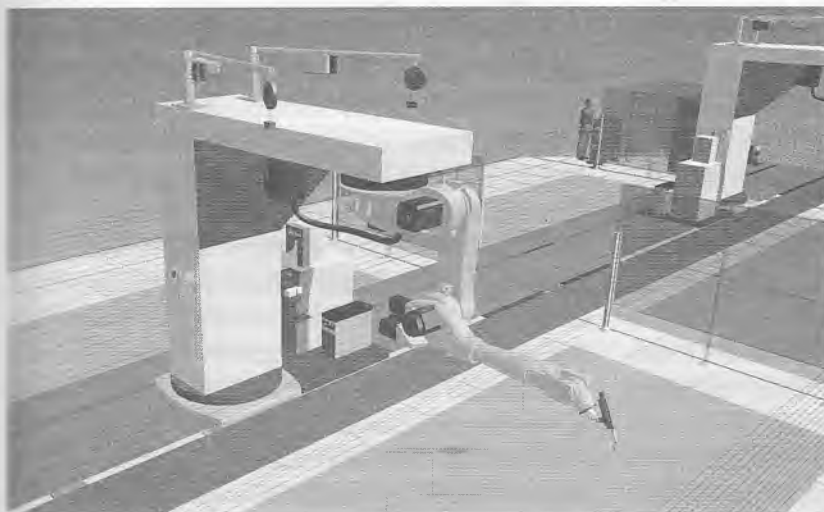
Аналитика

Х. Абдуллаев. Теоретические аспекты управления издержками у хозяйствующих субъектов 65

Актуальная тема

Г. Абдуганиева, Д. Яхеева. Схема участников налогового менеджмента 69

Саноатни инновацион ривожлантириш — аҳоли турмуш фаровонлигини оширишнинг муҳим омили

**Нарзилло РУСТАМОВ,
Санжар ТЎРАЕВ,
Бухоро муҳандислик-
технология институти
талабаси.**

Аннотация

Мақолада саноатни инновацион ривожлантиришнинг асосий йўналишлари ва натижалари, устувор жиҳатлари, мамлакатимизда аҳоли турмуш даражаси ошишининг кўрсаткичлари ва аҳоли турмуш даражасини оширишда саноат ривожланишининг таъсири ёритиб берилган.

В статье освещается влияние развития промышленности на повышение основных направлений и итогов инновационного развития промышленности, показателей роста уровня жизни населения нашей страны.

In the given article it is measured influences of development of the industry on increase of the basic directions and results of innovative development of the industry, indicators of growth of a standard of living of the population of our country.

Ўзбекистон иқтисодиёти ривожланишига улкан ҳисса қўшиб келаётган соҳалардан бири саноатдир. Иқтисодиётнинг мазкур тармоғи юқори салоҳиятга эга бўлиб, унда аҳоли эҳтиёжларини қондириш учун зарур маҳсулотлар ишлаб чиқарилади ва саноат корхоналарида самарадорликнинг ошиши аҳоли турмуш даражаси яхшиланишини таъминлайди.

Иқтисодиётни модернизациялаш ва диверсификация қилиш борасидаги туб ислохотларимиз амалга оширилиши саноат корхоналарининг иқтисодий, техник ва молиявий салоҳиятидан самарали фойдаланган ҳолда аҳоли турмуш даражасини оширишни талаб этади. Саноат корхоналарида самарадорликнинг ошиши бугунги кунда уларда инновацияларнинг қўлланилиши билан боғлиқ.

Инновация инсон тараққиётининг иқтисодиёт ривожланишига боғлиқ бўлган муҳим таркибий қисми бўлиб, у ишлаб чиқаришнинг моддий-техник ва технологик асосини ўзгартириб юбормоқда. Илм-фан бевосита ишлаб чиқаришнинг асосига айланиб, унинг ривожланишини таъминловчи етакчи кучга айланди. Ишлаб чиқариш кучларини ривожлантириш,

уларнинг самарадорлигини ошириш инновацияларнинг асосини ташкил этади. Инновация янги технологик даражаларга эришиш учун ташланган қадам бўлиб, илмий-техник тараққиёт ва саноатлашган иқтисодиётда муҳим ўрин тутаяди. Мамлакатимизда саноатни инновацион ривожлантириш бўйича қатор чора-тадбирлар амалга оширилмоқда. Жумладан, саноатни ривожлантириш бўйича турли дастурлар ишлаб чиқилиб, уларнинг асосида кўплаб лойиҳалар амалиётга татбиқ этилаётир.

Президентимиз Ислам Каримов таъкидлаганидек, “Юртимизда қабул қилинган 2011-2015 йилларда саноатни устувор даражада ривожлантириш дастури ва ишлаб чиқаришни модернизация қилиш, техник ва технологик янгилашга доир тармоқ дастурларининг изчил амалга оширилиши натижасида саноат таркибида юқори қўшимча қийматга эга бўлган, рақобатдош маҳсулотлар тайёрлаётган қайта ишлаш тармоқларининг ўрни тобора ортиб бормоқда. Бугунги кунда мамлакатимизда ишлаб чиқарилаётган саноат маҳсулотларининг 78 фоиздан ортиғи айнан ана шу тармоқлар ҳиссасига тўғри келмоқда. 2013 йилда юқори технологияларга асосланган машинасозлик ва металлани қайта ишлаш саноати 121 фоизга, қурилиш материаллари саноати 113,6 фоизга, енгил саноат 113 фоизга ва озиқ-овқат саноати 109 фоизга ўсгани мисолида бунинг яққол кўриши мумкин. Телекоммуникация ускуналари, компьютер техникаси ва мобил телефонлар, кенг турдаги маиший электроника маҳсулотлари ишлаб чиқарадиган замонавий корхоналар ташкил этилмоқда. Иқтисодиётимизнинг деярли барча тармоқлари модернизация қилиниб, амалда технологик жиҳатдан янгиланмоқда. Ана шундай ўзгаришлар натижасида ялпи ички маҳсулот таркибида саноатнинг улуши ҳозирги вақтда 24,2 фоиздан зиёдни ташкил этмоқда. Бу кўрсаткич 2000 йилда 14,2 фоиздан иборат эди.” (1)

Ўзбекистоннинг ялпи ички маҳсулоти 2013 йилда 8 фоизга ошди, саноат маҳсулотлари ишлаб чиқариш 8,8 фоизга кўпайди, 2013 йилда жами 61105,8 млрд. сўмлик саноат маҳсулотлари ишлаб чиқарилди. Мамлакатимизда қабул қилинган Ўзбекистон Республикаси Президентининг “2011-2015 йилларда Ўзбекистон Республикаси саноатини ривожлантиришнинг устувор йўналишлари тўғрисида”ги, “2011-2013 йилларда саноат кооперацияси негизида тайёр маҳсулотлар, бутловчи буюмлар ва материаллар ишлаб чиқаришни маҳаллийлашти-

риш чора-тадбирлари тўғрисида”ги, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “2012-2015 йилларда ноозиқ-овқат истеъмол товарлари ишлаб чиқариш ҳажмларини кенгайтириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ва бошқа қарорлари саноат маҳсулотлари ишлаб чиқаришнинг маҳаллийлаштиришни янада ривожлантириш ва диверсификация қилишни, меҳнат унумдорлигини ўстиришни, ишлаб чиқариш харажатлари ва маҳсулот таннархини изчил пасайтиришни, саноат маҳсулотлари рақобатбардошлигини оширишни, энергия ва ресурсларни тежайдиган замонавий технологияларни жорий этишни, унумсиз сарф-харажатларни бартараф этиш ҳисобига саноат ишлаб чиқариш самарадорлигини муттасил ошириб боришни, саноат корхоналарини мамлакатнинг барча минтақаларида жойлаштириш ва импорт ўрнини босадиган саноат маҳсулотлари ишлаб чиқаришни ошириб боришни кўзда тутаяди. Шунингдек, мамлакатимизда саноатни ривожлантириш шу жиҳатдан муҳимки, мазкур тармоқ истеъмол бозорини шакллантириш ва уни тўлдириш, бозордаги зарурий мувозанатни таъминлаш, миллий иқтисодиётнинг рақобатбардошлигини ошириш, ишлаб чиқаришни маҳаллийлаштириш, бугунги кунда мамлакатимиз учун ниҳоятда муҳим бўлган бандлик ва аҳоли даромадларини ошириш каби муаммоларни самарали ечишда етакчи тармоқ бўлиб ҳисобланади.

Мамлакатимизда саноатни ривожлантиришда Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2011 йил 29 июлдаги ПҚ-1590-сонли “2011-2013 йилларда саноат кооперацияси негизида тайёр маҳсулотлар, бутловчи буюмлар ва материаллар ишлаб чиқаришни маҳаллийлаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарорининг ижросини таъминлаш муҳим рол ўйнамоқда. Мамлакатимизда истеъмол товарлари ишлаб чиқаришни тубдан ошириш бўйича ўз вақтида кўрилган чора-тадбирлар ҳам амалий самарасини бермоқда. 2013 йилда ана шундай товарлар ишлаб чиқаришнинг ўсиш ҳажми 14,4 фоизни ташкил этди ва ялпи саноат ҳажмида уларнинг улуши 35,5 фоизга етди. Бундай товарларнинг рақобатдошлиги нафақат ички бозорда, балки ташқи бозорда ҳам тобора ортиб бормоқда. Бу борада саноат кооперацияси асосида тайёр маҳсулотлар, бутловчи буюмлар ва материаллар ишлаб чиқаришни маҳаллийлаштириш кўламини кенгайтириш бўйича бажарган ишларимиз муҳим рол ўйнади. Сўнгги 3 йилда мамлакатимизда маҳаллийлаштирилган маҳсулотлар ишлаб чиқариш

ҳажми қарийб икки баробар ошди. Фақат ўтган йилнинг ўзида 455 та корхонада маҳаллийлаштириш дастури асосида 1 минг 140 та лойиҳа амалга оширилди. Бунинг натижасида ишлаб чиқариш ҳажми 1,2 баробар кўпайди ва импорт ўрнини босиш бўйича яқуний самара 5 миллиард 300 миллион АҚШ долларини ташкил этди.

Мамлакатимизда саноатни инновацион ривожлантиришда инвестиция дастурини амалга ошириш муҳим роль ўйнамоқда. 2013 йилда инвестиция дастурини амалга ошириш доирасида мамлакатимизда 13 миллиард доллар қўйилмаган капитал қўйилмалар ўзлаштирилди, бу 2012 йилга нисбатан 11,3 фоизга кўпдир. Ўзлаштирилган капитал қўйилмалар умумий ҳажмининг деярли ярмини, яъни 47 фоизини хусусий инвестициялар – корхоналар ва аҳолининг маблағлари ташкил этмоқда. Жалб этилаётган инвестицияларнинг асосий қисми – 70 фоиздан ортиғи, биринчи навбатда, ишлаб чиқариш объектларини қуришга йўналтирилди, энг янги замонавий ускуналар харид қилишга сарфланган инвестициялар улуши эса қарийб 40 фоизни ташкил этди. 2014 йилда саноат соҳасида юксак технологияларга асосланган ва замонавий муҳим объектлар ва қувватларни ишга тушириш, инвестицияларни ошириш ва такомиллаштириш юқори бўлиши белгиланди. Молиялашнинг барча манбалари бўйича капитал қўйилмаларнинг умумий ҳажми 14 миллиард 300 миллион долларни ташкил этади ва бу кўрсаткичнинг ўтган йилга нисбатан 10,1 фоизга ўсиши таъминланади. Барча инвестицияларнинг 73 фоиздан ортиғи ишлаб чиқариш объектларини барпо этишга, капитал қўйилмаларнинг қарийб 40 фоизи машина ва ускуналар сотиб олишга йўналтирилади. Бу каби амалга оширилиши белгиланаётган тадбирлар мамлакатимизда саноат ривожланишига хизмат қилади.

Аҳоли турмуш даражасини ошириш иқтисодий тармоқларининг ривожланиши билан боғлиқ бўлиб, жумладан саноатни ривожлантириш, саноат корхоналарининг самарадорлигини ошириш халқимизнинг фаровон турмуш кечиришини таъминлашда муҳим аҳамиятга эга. Аҳоли турмуш даражасини оширишга саноатни инновацион ривожлантириш орқали эришиш ҳозирги куннинг долзарб муаммоларидан биридир. Бунинг учун саноат корхоналарида мавжуд салоҳият ва ресурслардан самарали фойдаланиш зарур. Кенг истеъмол товарлари ишлаб чиқаришни кўпайтириб аҳоли турмуш даражасини яхшилаш лозим. Юқорида ай-

тилганидек, Ўзбекистонда саноат ривожланиб, саноат тармоқларида кўплаб янги корхоналар барпо этилмоқда. Мамлакатимизда иқтисодий ислохотлар чуқурлашиб бориши билан саноат корхоналарининг самарадорлиги ошиб, тармоқда янги иш ўринлари яратилмоқда ва аҳоли кўпроқ даромадга эга бўлиб, турмуш даражаси яхшиланиб бормоқда.

Аҳоли турмуш даражасини ошириш мамлакатимизда амалга оширилаётган иқтисодий ислохотларнинг асосий мақсади ҳисобланади. Инсонларнинг ижтимоий манфаатларини ҳимоя қилиш, аҳолининг фаровон турмуш кечиришини таъминлаш Ўзбекистонда олиб борилаётган иқтисодий ислохотларнинг устувор йўналишидир. Мамлакатимизда мустақиллик йилларида аҳоли турмуш даражасини ошириш бўйича маълум натижаларга эришилмоқда. Президентимиз таъбири билан айтганда: “Ўзбекистонда амалга оширилаётган ислохотлар муваффақияти, аҳоли турмуш даражаси ва ҳаёт сифатини ошириш бўйича эришилган ютуқлар етакчи халқаро ташкилотлар ҳамда экспертлар ҳамжамияти томонидан кенг эътироф этилиб, холисона баҳоланмоқда... Ижтимоий фаровонлик, жумладан, умр кўриш давомийлиги, оилаларнинг тинчлиги ва осойишталиги, ишсизлик даражасининг пастлиги, ижтимоий инфратузилмадан фойдаланиш даражаси бўйича ҳам Ўзбекистон жаҳон ҳамжамиятида ўзгалар ҳавас қиладиган ўрнини мустаҳкам эгаллаб турибди.”(2)

Ўзбекистонда 2012 йилда аҳолининг ялпи даромадлари олдинги йилга нисбатан 123, 5 фоизга, аҳоли реал даромадлари 115, 2 фоизга, аҳоли жон бошига ялпи даромад 121,7 фоизга ошди. Мамлакатда амалга оширилаётган ижтимоий сиёсатнинг аҳоли ҳаёт даражаси ва сифатини юксалтиришдаги таъсири ва натижаларидан кўриш мумкинки, 2013 йилда аҳолининг реал даромадлари 16 фоизга ошди, ўртача ойлик иш ҳақи, пенсия, ижтимоий нафақа ва стипендиялар 20,8 фоизга кўпайди. Ҳозирги вақтда Ўзбекистонда пенсияларнинг ўртача миқдори ўртача иш ҳақига нисбатан 37,5 фоизни ташкил этмоқда. 2014 йилда мамлакатимизда бу кўрсаткич 41 фоизга етказиш кутилмоқда. Оилалар даромадларининг таркиби ўзгармоқда – тадбиркорликдан олинаётган даромадлар аҳоли ялпи даромадларининг ярмидан кўпини ташкил этмоқда.

Ўзбекистонда энг паст ва энг юқори даромад оладиган аҳоли гуруҳлари ўртасидаги тафовут даражаси сўнгги йилларда 8 баробарга тўғри келмоқда. 2013 йилда 2000 йилга нисбатан аҳолининг истеъ-

мол харажатлари 9,5 баробар ошди. Сўнги йилларда жон бошига тўғри келадиган энг муҳим озиқ-овқат товарлари бўйича истеъмол ҳажми муттасил ўсиб бормоқда, айни вақтда ноозиқ-овқат маҳсулотларни харид қилиш ва хизматлар учун тўланадиган сарф-харажатлар миқдори ҳам сезиларли равишда кўпаймоқда. Юртимиздаги оилаларни узоқ муддат фойдаланишга мўлжалланган товарлар билан таъминлаш борасидаги аҳвол ҳам тубдан ўзгарди. Хонадонларни холодильник, кондиционер, шахсий компьютер, телевизор, мобиль телефон ва бошқа замонавий маиший техника воситалари билан таъминлаш даражаси ошмоқда. Айниқса, сўнги йилларда аҳолининг ўзимизда ишлаб чиқарилган энгил автомобиллар билан таъминланиш даражаси ўсгани эътиборлидир. Агар 2000 йилда ҳар 100 та оиллага ўртача 20 та энгил автомобиль тўғри келган бўлса, бугунги кунда бу рақам 41,4 тага етди.

Мамлакатда аҳоли турмуш даражаси ва даромадларини оширишда янги иш ўринларини яратишнинг ҳам ўрни юқоридир. Мамлакатда янги иш ўринларини яратиш ва аҳоли бандлигини таъминлаш бўйича минтақавий дастурларнинг амалга оширилиши натижасида 2013 йилда қарийб 970 минг киши иш билан таъминланди. Бу иш ўринларининг 60,3 фоиздан ортиғи қишлоқ жойларда яратилди. Бу борада кичик корхоналар, микрофирмалар ва яқка тартибдаги тадбиркорликни ривожлантиришдан 480 мингдан ортиқ, касаначиликни кенгайтиришдан 210 мингдан зиёд иш ўрни ташкил этилди. Мамлакатимиз парламенти томонидан тасдиқланган дастурга мувофиқ 2014 йилда салкам 1 миллионга янги иш ўрни ташкил этиш кўзда тутилмоқда.

Юқоридагилардан кўринаяптики, мамлакатимизда саноатнинг инновацион ривожланиши аҳоли турмуш даражаси ошишига олиб келади. Бунини макроектисодиёв жараён сифатида қуйидагича ифодалашимиз мумкин:

– Мамлакатда саноатни инновацион ривожлантириш тадбирларининг амалга оширилиши натижасида ишлаб чиқаришга янги техника ва технологиялар киритилиши билан саноат корхоналарида маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажми ва унумдорлик ошади.

– Корхоналарда маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажмининг ошиши аҳолининг импорт товарлар ўринини босадиган маҳаллий истеъмол товарларини сотиб олиш имкониятини оширади ва бу аҳоли турмуш даражаси ошишини таъминлайди.

– Саноат тармоқларида меҳнат унумдорлигининг ошиши саноат корхоналаридан ишловчилар оладиган иш ҳақи ва бошқа даромадларнинг ошишига олиб келади.

– Саноат корхоналарининг инновацион ривожланиши натижасида маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажми ошиши ва меҳнат унумдорлигининг ўсиши давлат бюджетига олинадиган солиқларнинг кўпайишига хизмат қилади.

– Давлат бюджетига тушадиган солиқларнинг кўпайиши натижасида қўшимча олинган маблағлар бюджетнинг қайта тақсимлаш функцияси орқали аҳолига трансферт тўловлари сифатида берилиши мумкин ва бу мамлакатда аҳолининг даромадлари ва турмуш даражаси ошишида муҳим аҳамият касб этади.

Демак, мамлакатимизда саноатни инновацион ривожлантириш бўйича амалга ошириладиган тадбирларни такомиллаштирилиб борилиши аҳолининг турмуш фаровонлиги ошишига хизмат қилади.

Калит сўзлар: саноат корхоналари, инновациялар, саноатни инновацион ривожлантириш, аҳоли турмуш фаровонлиги, саноатни инновацион ривожлантириш асосида аҳоли турмуш даражасини ошириш.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. И.А.Каримов “2014 йил – юқори ўсиш суръатлари билан ривожланиш, барча мавжуд имкониятларни сафарбар этиш, ўзини оқлаган ислохотлар стратегиясини изчил давом эттириш йили бўлади”. // “Халқ сўзи”. 2014 йил 18 январь.
2. И.А.Каримов “Бош мақсадимиз – кенг қўламли ислохотлар ва модернизация йўлини қатъият билан давом эттириш”. // “Халқ сўзи”. 2013 йил 19 январь.
3. Абдурахмонов Қ.Х. “Меҳнат иқтисодиёти”. Дарслик. – Т.: Меҳнат, 2009.
4. Ортиқов А. “Саноат иқтисодиёти”. Дарслик. – Т.: Ўзбекистон ёзувчилар уюшмаси Адабиёт жамғармаси нашриёти, 2004 йил.
5. Турсунходжаев М.Л. “Инновационий менеджмент” – Т.: Меҳнат, 2003 йил.
6. Рустамов Н.И. “Саноат корхоналари самардорлигининг аҳоли турмуш даражасига таъсирини баҳолаш”. Монография. – Т.: “Фан”, 2013 йил.